

Szemes Péter

Beavatás egy magánmitológiába

Szabó Magda-Bereményi Géza: Az ajtó
 Ösbemutató a Hevesi Sándor Színházban

A színhátmű textuális alapja általában drámaszöveg. Sajátosan alakul a két különmű műalkotás viszonya, ha az író saját darabját rendezi, azaz a szöveg bizonyos megfelelésein túlmenően a dráma és a színháték voltaképpen szerzőjének személye is megegyezik. Ez a helyzet realizálódott a zalaegerszegi Hevesi Sándor Színház Az ajtó című ösbemutatója esetében, melyet Szabó Magda regénye alapján Bereményi Géza dramatizált és állított színpadra. A textuális és tágabb értelemben koncepcionális megfelelés következtében – mely általános törvényszerűsége az azonos szerző által jegyzett különmű, de egymáshoz kapcsolódó műalkotásoknak – a dráma és a színháték fő erővonala egyaránt az Anna-Emerenc viszony kialakulására esik.

A két szereplő relációjának kulcsa Bereményi Géza értelmezésében voltaképpen a megismerés megvalósulása, mely egy beavatási szertartás által bontakozik ki. A megtörténés ábrázolása, szövegben rögzítése – az írás ténye, melyet az író narratív megnyilvánulásai a színháték cselekményéből kinyúlva nyilvánvalóvá tesznek; gondoljunk ezek közül a legpregnansabbra: az író, mintegy prologusban, már a bevezető jelenetben magát vádolja Emerenc halála miatt – ennek megfelelően a mítosz, a mimetikus megjelenítés, mely estéről-estére az előadásokban realizálódik, a rítus megkonstruálása. Így válik komplexé a szertartás a színhátműben. Ennek megvalósulásához szükséges azonban a két, látszólag heterogén jellem lényegi hasonlóságának felismerése. Emerenc mikrovilága szimbolikus, amint ezt lakása bejáratán a jelképes nagyított ajtó is jelzi (mely a színhátékban az asszony analogonjává válik). Alakját kezdetben misztikus homály fedi, mint kiderül, saját mitológiája van és különös összehangoltsággal, szertartásossággal végzi reális, mindennapi munkáját is (ennek nagyobb nyomatókot adott volna talán a biomechanika alkalmazása). Jellemző tartózkodást sugalló sötét ruházata, mely alapvető ellentétben áll Anna élénk színű, nőiesebb öltözkévével. Az író mikrovilága reális, jóllehet, amint a festett könyvespolc és tetején a valódi könyvek különbözősége is jelzi, felmutatja a szimbolikus lehetőségét. Erre utalnak a Professzor szavai Anna szüleinek mitológiájáról és voltaképpen munkája is, hiszen íróként a realist és az imagináriust egyesíti a szimbolikusban (a nyelvben). Anna vonzódása Emerenchez tehát a szimbolikusra való hajlamban ragadható meg. A szimbolikus világába vezet be „az utca királynője” az írót (ez rejlik az ajtó mögött) és ez által egyszersmind témát is szolgáltat számára.



Bánsági Ildikó (Anna) és Egri Kati (Emerenc) kettőse

Anna és a Professzor kezdetben hallomásból nyernek értesüléseket Emerencről – ezek az információt

szolgáltató jellemének, viszonyulásának megfelelőek. Az Alezredes (akinek már a nyitójelenetben kitűnik közvetlen viszonya beosztottaihoz és a házaspárhoz – a pozitív jellemű rendőrtiszt ábrázolása jelentősen hozzájárulhatott a regény kanonizációjához) hívja fel rá először a figyelmet, mint barátjára, az Unokaöcs aztán nagynénje különös képességeiről (előre látja az időjárás alakulását, ismeri a csillagok ősi neveit) beszél, Sutu és Polett pedig, akik bejárónőként ajánlják magukat, arról szólnak, miért van mindig zárva a misztikus ajtó. Az író nő mindezek után személyesen keresi fel a titokzatos nőt – Emerenc alakja első megjelenésekor vajakos-, vagy javasasszonyt idéz, a népi hitvilág boszorkányát, s ezt az olvasatot csak erősíti, hogy nem válik azonnal nyilvánvalóvá, ágyneműt kavargat üstjében – és felkéri, vállalja el náluk is a háztartás irányítását. A dolgozó asszony azonban fenntartásokkal viseltetik, mogorván és szűkszavúan viszonyul Annához. Emerenc a házaspárnál való első látogatásakor nemcsak teljesen figyelmen kívül hagyja, de a diskurzusból is kizárja az írónőt – kizárólag a „gazdával” beszél. Egészen másként viselkedik Polettel szemben, akit kezdetben megpróbál beavatni (mindketten tiszták, érintetlenek), de miután visszautasítja a macskakölyköt, rábeszéli az öngyilkosságra. Mivel a holttestet megtaláló Sutu nem meri megtenni, az írónő megy át Emerenchez, közölni vele a halálhírt. A kezdeti összeütközések (Anna és a bejárónő vitáiban a társadalmi-politikai helyzetről, illetve a vallásról, érdekes módon az írónő képviseli a szimbolikus oldalt) után ekkor kezdi el a sajátosan jelképes értelmű munkákat (babválogatás, meggybefőzés előkészítése – a felakasztott fehér zsák, melyet megfest a gyümölcs piros leve, nyilvánvaló utalás Polett halálára) végző Emerenc beavatni az írónőt, elsőként az öngyilkosság szertartásos körülményeibe. A két nő közti viszony változását jelzi, hogy a komatálban, melyet előbb egy beteg szomszédasszonyhoz vitt, most a „gazdának” küld húsleveset a bejárónő. A rablott holminak vélt edény azonban ellentétes hatást vált ki, a Professzor kórházba kerül, a férjéért aggódó Anna pedig összeomlik. Emerenc ezen a ponton kezdi meg tevőlegesen is az írónő beavatását: nyilvánvalóan szimbolikus jelentésű kehelyből erősítő italt (forralt bort) önt erőszakkal az ellenkezni próbáló Annába, majd elmeséli saját mítoszát. A kedvezőbbre fordult helyzet elhozza a következő lépést – a jelölt megtisztulása után ez a próbatétel fázisa – a szertartásban. Az írónő ugyanis meghívást kap Emerenc szülőfalujába, így személyesen is megtapasztalhatja a mítoszban említett helyet, emellett el kell végeznie a rábizott rituális aktusokat (rámpa végiglépése, sírok meglátogatása). Ez a megbízás a színjáték egyik kulcsjelenete, hiszen ekkor nyílik először közvetlen átjárás az addig kettéosztott (a nézői bal oldalon a házaspár lakása – a reális tér, jobbra Emerenc szimbolikus ajtaja) színpadi térben, a falak, átjárók eltűnése egyúttal a két nő viszonyának bensőségebbé válását is jelzi. Az útról visszatért Anna a próbatétel teljesítésének igazolásaként két szimbolikus dolgot hoz magával: egy fényképet és egy fehér rózsát. A tárgyak átvétele után Emerenc elvégzi a verbális beavatás hátralevő részét, elmondja az írónőnek a kapcsolódó mítoszokat. A legfontosabb stációhoz a hiábavaló vendégvárás – a bejárónő ugyanis meghívta a fényképen szereplő nőt, akit annak idején ő mentett meg a náciaktól, látogatóba, ő azonban egyéb irányú elfoglaltsága miatt nem érkezik meg – vezet el, a csalódott, az egész ünnepi lakomát tönkretévő Emerenc itt lép ki először addigi szerepéből. Anna – akit a másik nő tálalóvillával támadott meg – átmegy és enni kér (ezáltal átveszi a meg nem érkezett vendég státusát). A szimbolikus szeretetlakoma után pedig Emerenc beengedi az ajtón az írónőt. A két nő viszonyában Anna munkájának hivatalos, állami elismerésével áll be változás. Ezt jelzi a színpadi tér újbóli kettéválása is: Annát bent fotózzák, interjúvolják, míg Emerenc kint seprí a havas utcát. A beteg asszony azonban nem győzi már a munkát, bezárkózik, visszavonul meghalni az ajtó mögé, ahová még a bizalmára érdemtelennek tartott írónőt sem akarja beengedni. Annát ráadásul mindig akkor hívják el hivatalos ügyben, mikor újra közelebb kerülne Emerenchez. A beteg nő ajtaját végül az Alezredes emberei, valamint Brodarics közreműködésével betörik, az ellenkezni próbáló asszonyt kórházba viszik, lakását pedig fertőtleníttetik. Anna elhatározza, mindent elkövet, hogy Emerenc ne tudja meg, mi történt valójában ajtójával és lakásában. Ennek érdekében a szimbolikushoz fordul, ahhoz a világhoz, melybe a bejárónő révén beavatást nyert, „varázsolnom kell” – mondja. Emerenc azonban kezdetben nem kíván beszélni vele, mert őt okolja a történekekért (hogy nem hagyta meghalni), az írónőnek mégis sikerül meggyőzni az asszonyt, hogy távollétében mindent elrendezett a ház körül és az ajtót is megjavította. A beteget állapotának további javulása miatt az Orvos tanácsára mégis kezdik hozzászoktatni a valódi helyzethez. Az igazságot Anna bátortalansága miatt (nem meri

beavatni Emerencet, aki ragaszkodik a szimbolikushoz, a reálisba) az Alezredes tárja fel, amit később az író is megerősít az ismét elzárkózó asszonynak. A színjáték másik kulcsjelenete kettéosztott térben zajlik: a nézői jobb oldalon Anna a vacsorául szolgáló konzervet próbálja felbontani férjének, balra Emerenc kísérel meg felkelni, hogy hazamenjen gondoskodni azokról, akik várják. A lábra állás azonban túl meg-



Életkép Emerenc ajtaja előtt

eröltetőnek bizonyul az asszony számára, holtan esik össze – a segítséggel érkező Orvos már csak a halál beálltának tényét tudja megállapítani. Emerenc halálának pillanatában (mely éppúgy szimbolikus, ahogy élete az volt) megcsörrennek a poharak a házaspár konyhájában, s a jelet megértő Anna férjével a kórházba siet. Itt bizonyosságot nyerve a megváltoztathatatlanról, ájultan roskad az író nő barátnője korábbi betegágyára, az Orvos rövid időre benn is tartja megfigyelésre. A zárójelenet a kontinuitást mutatja meg: Sutu vette át Emerenc helyét – a reális felváltotta a szimbolikus, az már csak a beavatott Annában él tovább.

Bereményi Géza íróként és rendezőként is rendkívüli munkát végzett. Egyfelől Szabó Magda regénye alapján a kortárs magyar drámairodalom értékes alkotását, másfelől a zalaegerszegi színház újabb történetének egyik legsikerültebb színjátékát hozta létre. Az előadás nyújtotta élményen túlmenően öröm látni következetes rendezői elgondolásának manifesztációját, mely a sajátos színpadi megoldások alkalmazásával egy egyre markánsabb új stílus kibontakozásának jogosultságát igazolja. Rendkívül hatásosak voltak Bodnár Enikő díszletei (melyek a reális-szimbolikus dichotómiát éppoly jellegzetesen felmutatták, mint a színjáték más jelrendszerei) és Laczó Henriette jelmezei, valamint különös atmoszférát teremtett Horváth Károly zenéje.

Emerenc szerepében Egri Kati különösen a kemény asszony ábrázolásával a Kurázi mamához fogható, meghatározó színjátékos karaktert teremtett. Bánsági Ildikó (Anna) kiválóan oldotta meg feladatát, érzékeltesen szemléltetve a szerep különböző aspektusait (az író nő beavatás előtti és utáni állapotát). De csak dicsérni lehet a Professzor intellektuális alakját megformáló Farkas Ignácot, az emberséges Alezredest játszó Kiss Ernőt, a Polett mélabúját, elhagyatottságát megmutató Mester Editet, Sutu és az Unokaöcs szerepében Tánczos Adriennét és Szabó Viktort, Orvosként Balogh Tamást, a Brodarics urat megjelenítő György Jánost és a több szerepben látható (E. ü. Alkalmazott/riporter/sofőr) Mihály Pétert is. Játékkal mindannyian hozzájárultak az értékes és élvezetes ösbemutató megvalósulásához.